

Şâtıbî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi

[Baltacı, Burhan, Şâtıbî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Prof. Dr. Halis Albayrak, Ankara 2005, X+237 s.]

“Şâtıbî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi” isimli araştırma, Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında kendi döneminde farklı bir metodoloji önerdiği kabul edilen ve bir fıkıh usûlü alimi olan Ebû İshâk eş-Şâtıbî'nin (v. 790/1388), Kur'an'ı anlama ve yorumlama yönteminin günümüz tefsir usûlü terminolojisi çerçevesinde ortaya konulmasına yöneliktir.

Araştırma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte, araştırmanın konusu, önemi ve metodu belirtildikten sonra; Şâtıbî'nin hayatı, eserleri ve yaşadığı dönem hakkında olabildiğince kısa bilgi verilmiştir. Şâtıbî'nin Kur'an'ı anlama metodolojisine doğrudan etkisi sebebiyle, yaşadığı çevre ile etkilendiği şahıs, olay veya ortamın tespiti için hayatına ve dönemine genel hatlarıyla bir bakış yapılmıştır.

Birinci bölümde; Şâtıbî'nin Kur'an tarihine, tefsir usûlüne ve sorunlarına, ilmî tefsire, Ulûmu'l-Kur'an'a ve sünnetin Kur'an tefsirindeki yerine dair görüşlerine değinilmiştir. Şâtıbî'nin Tefsir Usûlü konularına bakışında ortak nokta; bu konulara bir tefsirci gibi değil de fıkıhçı gözüyle bakması ve her bir konuya yükümlülük (teklîf) merkezli yaklaşmasıdır. Bu onun makâsîd teorisinin bir gereğidir. Çünkü makâsîd anlayışındaki unsurlardan biri de, 'Allah'ın dini yükümlü tutmak için vaz'etmiş olmasıdır.' Dolayısıyla dinde anlaşılan her meselenin/ Kur'an nassının, anlayan üzerinde yükümlülük doğuracağı kanaatindedir.

Şâtıbî'nin ilim anlayışı da fikirlerinin bu yönde olmasının diğer bir sebebidir. Onun ilim anlayışına göre bilgi, amelle (pratikte) birlikte değerlendirilmesi gereken bir husustur. Kur'an ifadelerini bu açıdan ele alan Şâtıbî, Kur'an'ın içerdiği her bir hususun pratiğe yönelik olan bir yönünün var olduğunu öngörmektedir. Bu anlayışa göre Kur'an, ayetlerinin sadece anlaşılmasını değil, anlaşılanların anlayanlardaki etkilerini de görmek istemektedir.

Şâtıbî'nin tefsir literatüründe özel olarak anılmasının bir diğer sebebi de ilmî tefsire sistemli ilk itirazları yapan alim olmasıdır. Onun ilmî tefsire itirazının sebepleri arasında fıkıh usûlcüsü olması, dolayısıyla da Kur'ân'ı anlama faaliyetine sadece yükümlülük çerçevesinden bakmasıdır. Kur'ân'ın ilmî veriler doğrultusunda anlaşılmasına yol açılırsa bunun, muhataplara yüklenecek bir görev olmasından endişe etmektedir. Sistemi içerisinde her bir konuda, özellikle de ilk muhatapların ümmiliğini izah ederken, yükümlülüğe ayrı bir yer ayırması bunun en önemli göstergesidir.

Araştırmanın ikinci bölümünde; Şâtıbî'nin Kur'ân'ı anlama ve yorumlama yönteminin iskeletini teşkil eden temel kavramlar (*ümmîlik*, *arabîlik*, *lafız-mana*, *zâhîr-bâtın*, *öznellik*, *külli-cüz'î*, *kat'î-zannî*, *akıl-nakil* ve *makâsîd*) ele alınarak, bu kavramlara yüklediği anlamlar ve kavramların sınırları tespit edilmiş olup bunlara yüklediği anlamlara dair yöneltilen eleştirilere yer verilmiştir.

Şâtıbî'nin Kur'ân'ı anlama sisteminde "ümmîlik" önemli bir yer tutmaktadır. Kur'ân'da Hz. Peygamber'in ve Kur'ân'ın ilk muhataplarının bu vasıfla nitelendirilmesi, Hz. Peygamber'in hadislerinde de içinde bulunduğu toplum için bu ifadeyi kullanması Şâtıbî'nin en önemli dayanakları olmuştur. Şâtıbî, tarihi gerçeklerden de hareket etmektedir. Kur'ân'ın bizzat kendisinin ifade ettiği "*anlaşılmaq için nazil olmuş olması*", ilk muhatapları tarafından da eksiksiz olarak anlaşılması gerektiği sonucuna götürmektedir. İlk muhataplarının (ümmî) bilgi düzeyleri göz önüne alınacak olursa, onlar tarafından anlaşılacak hitabın, yine onların bilgi düzeylerinde olması tabiidir. Aksi takdirde tam bir anlama/anlaşılma faaliyetinden söz etmek mümkün değildir.

Şâtıbî'nin, bir konuda uzmanlaşmak ve o konu ile ilgili ilmî donanımlara sahip olmakla, sadece ilgili konu ile sınırlı kalmak şartı ile, "ümmîliğin kalkmasından" söz etmiş olması da dikkat çekicidir. Bu da Şâtıbî'nin sistemindeki tikanıklık ile kendisine yöneltilen ve temelinde "ümmî düzeyi asıl kabul etmesi" yatan eleştirilerin çözümünde önemli bir ipucudur.

Şâtıbî'nin makâsîd teorisinde, kanun koyucunun maksatlarından birisi de "dinin anlaşılmaq üzere konulmuş olması"dır. Dolayısıyla ilk muhataplar da dini ve Kur'ân'ı anlamışlardır. Onların anlama alanı dışında kalan ve Kur'ân'a yüklenen her bir anlam, ilk muhatapların bilgi düzeyi dışında kalacağı ve Kur'ân'dan o manayı anlamadıkları sonucunu doğuracağı için sorunludur.

Şâtıbî'nin bir bütün olarak sistemi, özellikle de "ümmîlik" ve "arabîlik" anlayışı onun, günümüz Kur'ân'ı anlama çabaları içerisinde istifade edilmeye çalışılan "tarihsellik" bilgi birikiminin geleneğimizdeki temsilcisi ola-

rak görülmesine sebep olmaktadır. Şâtıbî'nin arabîlik ile ifade etmek istediği, Kur'ân'ın kullandığı dilin iyi anlaşılması ve bu dilin kavram dünyasının doğru tespit edilmesidir. Şâtıbî bu noktada, söylemek istediklerini fıkıh usûlü metodunu kullanarak söylemiş bir fıkıh usûlü alimidir. Onu, içinde bulunduğu geleneğin bir parçası veya o geleneğin içerisinde fikir üreten bir ilim adamı olarak kabul etmek gerekmektedir.

Şâtıbî'nin anlama yönteminde; "külli-cüz'î dengesi," "lafız-mana dengesi" ve asıl kastolunanın mana merkezli anlama olduğuna yaptığı atıf, "zâhir-bâtın ilişkisi," "kat'î ve zannî"nin belirlenip usûl ve hükümde kullanımının iyi tespit edilmesi, akıl ve naklin yerli yerine oturtulması, dinî konularda naklin yer açtığı alanda aklın kullanılması ile "makâsıd" anlayışının birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Şâtıbî'nin anlayışında "ucu açık bir anlama ve yorumlama"dan da söz etmek oldukça güçtür. Onun sisteminde anlamanın kuralları vardır. Fakat bu, onun, her tür anlama ve yorumlama faaliyetini ümmîlik bilgi düzeyine ve arabî bağlama hapsettiği şeklinde anlaşılmalıdır. Onun sistemini genel özellikleri çerçevesinde, *"sınırlı ve sorumlu bir anlama ve yorumlama"* faaliyeti olarak adlandırabiliriz. Bu noktada ümmîlik bu sınırlardan biridir. "Arabîlik"le birlikte dinin ilk muhataplarının anlama alanı doğrultusunda bir aç oluşur. Bu açının derecesi aynı kalmak şartı ile ucu açıktır. Anlama ve yorumlamanın yolunu aydınlatan ışığa benzetebileceğimiz "makâsıd" anlayışı doğrultusunda ve yukarıda belirtilen açının içerisinde kalındığı sürece zihinsel faaliyet alanı vardır.

Araştırmanın sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme ve ulaşılan sonuçlar yer almaktadır. Ayrıca Şâtıbî'nin yaşadığı dönemde Endülüs'e ait bir de harita eklenmiştir.